

Жуль Верн  
•  
ВОЛОДАР СВІТУ  
ТАЄМНИЧИЙ ОСТРІВ

Романи

Харків  
«ФОЛІО»  
2026

Купити книгу на сайті [kniga.biz.ua](http://kniga.biz.ua) >>>

## ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ В ОКРУЗИ

Гірський хребет, що тягнеться вздовж американського узбережжя Атлантичного океану через Північну Кароліну, Вірджинію, Меріленд, Пенсільванію та штат Нью-Йорк, має подвійну назву: Аллеганські та Аппалацькі гори. Вони утворюють два різні ланцюги: на заході — Кемберлендські, на сході — Блакитні гори.

Це гірське пасмо, найзначніше в західній частині Північної Кароліни, простягається завдовжки приблизно дев'ятсот миль, чи тисячу шістсот кілометрів, проте висота її загалом лише шість тисяч футів, і найвища її точка — гора Вашингтон<sup>1</sup>.

Для альпіністів цей гірський хребет (один кінець його спускається до річок штату Алабама, а інший — до затоки Святого Лаврентія) не має великого інтересу. Навіть найкрутіші його гребені не досягають верхніх шарів атмосфери, і тому в ньому немає тієї привабливої сили, якою володіють чудові вершини Старого і Нового Світу. Однак і в цьому ланцюгу була одна гора, Грейт-Ейрі, на яку не могли піднятися туристи і яку через це вважали неприступною.

Втім, хоча досі альпіністи нехтували вершиною Грейт-Ейрі, незабаром їй судилося привернути загальну увагу, і навіть викликати тривогу, з особливих причин — про них я й маю розповісти на початку цієї історії.

Якщо я заговорив тут про себе, то тільки тому, що, як побачить читач, я мав безпосереднє відношення до однієї з найпрекрасніших подій ХХ століття. Часом я навіть питаю себе: чи не зраджує мені пам'ять? Ця подія справді відбулась чи я пережив її лише у своїй уяві? Як головний інспектор вашингтонської поліції, я протягом п'ятнадцяти років брав участь у розслідуванні найрізноманітніших справ, і мені часто давали секретні завдання, до яких я, як людина дуже допитлива, мав особливу

<sup>1</sup> 1918 м (прим. авт.).

пристрасть. Не дивно, тому що моє начальство залучило мене і в цю неімовірну авантюру, де я мав зіткнутися з незбагненними таємницями. Однак я з самого початку попереджаю, що мені мають вірити на слово, бо, говорячи про ці чудові події, я не можу привести в свідки нікого, окрім самого себе. А якщо мені не захочуть вірити, то хай не вірять!

Вершина Грейт-Ейрі розташована саме серед того мальовничого ланцюга Блакитних гір, що тягнеться вздовж західної частини Північної Кароліни. Її округлі контури чітко видно при виході з селища Моргантон, збудованого на березі річки Сатавби, і ще краще — з містечка Плезант-Гарден, розташованого на декілька миль ближче.

Що ж таке, по суті, ця вершина Грейт-Ейрі? Чи виправдовує вона назву, яку дали їй жителі околиць цієї частини Блакитних гір? Назва останніх цілком доречна: за відомих атмосферних умов їхні обриси забарвлюються блакиттю. Але якщо під назвою «Грейт-Ейрі» мається на увазі орлине гніздо, то чи не пов'язано це з тим, що там знаходять притулок хижі птахи — орли, шуліки та кондори? Чи не ширяють вони крикливими зграями над цим притулком, доступним тільки їм самим? Ні, щоправда, їх тут не більше, ніж на інших вершинах Аллеганських гір. І навіть, навпаки, було помічено, що в інші дні, підлетівши до Грейт-Ейрі, пернаті хижаки ніби поспішають відійти від цього місця і, описавши над ним кілька кіл, розлітаються врзнобіч, наповнюючи повітря своїми пронизливими криками.

То чому тоді ця гора одержала назву «Грейт-Ейрі»? Чи не краще було б назвати вершину просто «цирком»? Адже такі «амфітеатри» часто трапляються в гористих місцевостях різних країн. Мабуть, там, серед високих скель, є велика і глибока улоговина, можливо, навіть невелике озеро або водоймище, утворене зимовими дощами та снігом; такі озера є й у Аппалацьких горах, на різній висоті; вони нерідко трапляються у гірських пасмах Старого та Нового Світу. Мабуть, під назвою «цирк» і слід відтепер включити цю вершину до географічних довідників.

І, нарешті, остання гіпотеза: чи немає на вершині Грейт-Ейрі кратера, що належить зануреному в довгий сон вулкану, який колись може прокинутися від підземних поштовхів? Чи не загрожує він навколишнім жителям такою ж катастрофою, яка сталася під час лютих вивержень Кракатау та Мон-Пеле? Якщо озеро справді існує, то хіба не можна припустити, що води його, просочившись у надра землі, перетворюються від підземного вогню на пару і загрожують рівнинам Кароліни таким же лихом, яке сталось 1902 року на Мартиніці?

Це припущення нещодавно підтвердилося деякими ознаками: над Грейт-Ейрі з'явилися випари, які вказували на наявність якихось

геологічних процесів. Якось селяни, що працювали в полі, почули навіть якесь незрозуміле глухе гудіння.

А вночі над горою з'явився вогняний стовп.

Випари виривалися з улоговини, і коли вітер відігнав їх на схід, на землі залишилися сліди попелу та кіптяви. Серед мороку, що панував навколо, тьмяне полум'я, відбите низько навислими хмарами, кидало на околиці якесь зловісне світло.

Не дивно, що ці дивні явища дуже стривожили всю округу. Потрібно було з'ясувати, що саме відбувається. Газети Кароліни безперервно згадували про так звану «таємницю Грейт-Ейрі». Вони обговорювали питання: чи не небезпечно жити поблизу гори? Статті викликали одночасно цікавість і тривогу — цікавість у людей, які, не наражаючись ні на яку небезпеку, просто цікавились явищами природи, і тривогу в тих, хто ризикував стати жертвами цих явищ, якщо вони справді становили загрозу для мешканців навколишніх селищ. Здебільшого це були жителі Плезант-Гардена, Моргантона, а також інших селищ і досить численних ферм, розкиданих біля підніжжя Аппалацьких гір.

Шкода, звичайно, що альпіністи досі жодного разу не спробували піднятися на Грейт-Ейрі. Ніхто ще не переступав через скелясту стіну, що оточувала її, а може, там і не існувало ущелини, що відкривала доступ до улоговини.

Але хіба не було поблизу іншої гострої чи конусоподібної гори, що по висоті перевершувала Грейт-Ейрі, звідки відкривався б краєвид на всю її вершину? Ні, на кілька кілометрів навколо не було гір, вищих за Грейт-Ейрі. Гора Веллінгтон, одна з найвищих точок Аллеган, була надто далеко.

Отже, ретельне дослідження Грейт-Ейрі стало тепер необхідним. На користь населення округу потрібно було дізнатися, чи немає там кратера і чи не загрожує західній частині Кароліни виверження вулкана. Отже, нічого не залишалось, як тільки спробувати проникнути в улоговину і визначити причину явищ, які спостерігалися.

Але перед здійсненням цієї спроби, сповненої великих труднощів, здавалось би, можна було оглянути внутрішню структуру Грейт-Ейрі, не піднімаючись на її кручі.

На початку вересня цього року повітроплавець Вілкер мав піднятися на аеростаті з Моргантона. Припускали, що східним вітром балон буде віднесений до Грейт-Ейрі, і сподівалися, що він пролетить якраз над вершиною. У такому разі, опинившись на кілька сотень футів вище за гору, Вілкер за допомогою сильної підзорної труби міг би розглянути улоговину до самої глибини і з'ясувати, чи не зяє між високими скелями

кратер вулкана, — по суті, це й було головне питання. Якби його вирішили, стало б зрозуміло, чи має населення околиць у більш-менш близькому майбутньому боятися виверження вулкана.

Підйом аеростата відбувся за наміченим планом. Дув рівний, не надто сильний вітер; небо було ясным. Ранковий туман щойно розтанув від яскравих променів сонця. Якщо улоговина не буде затягнута серпанком випарів, аеронавт зможе оглянути її на всій протяжності. У разі виділення підземних випарів він, безперечно, їх помітить, і тоді доведеться визнати, що в цій частині Блакитних гір справді існує вулкан, і кратером його є Грейт-Ейрі.

Повітряна куля піднялася спочатку на висоту тисячу п'ятсот футів і протягом чверті години залишалася нерухомою, оскільки вітер віяв лише біля землі й не відчувався на такій висоті. Але яке відчувалося розчарування! Незабаром аеростат відчув дію іншої атмосферної течії, і його почало відносити на схід. Так аеростат віддалявся від гірського пасма, і жодної надії на те, що він знову наблизиться до нього, не залишалось. Минуло кілька хвилин, і жителі містечка втратили аеростат із поля зору, а згодом вони дізналися, що він опустився поблизу Ролі в Північній Кароліні.

Спроба не вдалась, але було вирішено повторити її за сприятливіших умов. Річ у тому, що з гори знову лунав шум, з неї виривалися чорні, як сажа, випари; у хмарах відбивалося мерехтливе світло. Зрозуміло, що тривога не припинялася: місцевість, як і раніше, залишалася під загрозою землетрусу або виверження вулкана.

Але з початку квітня побоювання, доти менш значні, перетворилися на непереборний страх, і на те були серйозні причини. Місцеві газети швидко відгукнулися на загальну паніку. Тепер весь округ між гірським ланцюгом і Моргантоном з дня на день чекав на катастрофу.

У ніч із 4-го на 5 квітня жителів Плезант-Гардена розбудив вибух, що супроводжувався оглушливим гуркотом. У тих, хто вирішив, що це обвалилась частина гірського пасма, почалася паніка. Люди вискочили з будинків і, боячись, що перед ними ось-ось розкриється величезна прірва, яка поглине ферми та селища протяжністю 10—15 миль, готові були кинутись тікати.

Ніч була темна. Над долиною нависли густі хмари. Навіть удень вони приховали б із поля зору вершини Блакитних гір. Серед цієї темряви розгледіти щось було неможливо. З усіх боків лунали крики. Групи розгублених жителів — чоловіки, жінки, діти — металися в пошуках дороги і в сум'ятті штовхали одне одного. То тут, то там чулися злякані вигуки:

— Землетрус!..

— Виверження вулкана!..

— Якого?

— Грейт-Ейрі...

Звістка про те, що на рівнину полилася лава і посипалося каміння та шлак, швидко долинула до Моргантона.

Варто звернути увагу хоча б на те, що в разі виверження гуркіт би ще посилювався і над горою з'явилося б полум'я. Люди не могли б не помітити крізь темряву потоків лави, що світяться. Однак нікому це не спало на думку, і перелякані жителі продовжували стверджувати, що їхні будинки здригаються від підземних поштовхів. Утім, ці поштовхи міг викликати обвал якоїсь скелі, що звалилася зі схилів гірського пасма.

Усі, охоплені смертельною тривогою, із жахом чекали на щось; були ладні будь-якої хвилини бігти до Плезант-Гардена або Моргантона.

Упродовж наступної години не сталося нічого нового. Лише легкий західний вітер, який частково проникав у пасмо Аппалацьких гір, долітав крізь жорстку хвою вічнозелених дерев, що густо росли в болотистих низинах.

Паніка припинилась, і люди вже збиралися розійтись по домівках. Очевидно, людям боятися тепер було нічого, і вони все-таки з нетерпінням чекали на ранок.

Мабуть, стався обвал, якась величезна брила звалилася з висоти Грейт-Ейрі. За перших променів світанку легко буде перекоонатися в цьому, якщо пройти кілька миль уздовж підніжжя гірського пасма.

Але близько третьої години ранку — нова тривога: над гребенем скель зайнялося полум'я. Відбите хмарами, воно осяяло загравою все небо. Водночас згори чулося якесь потріскування — мабуть, на вершині щось горіло.

Чи не пожежа почалася там, нагорі? Але чого б вона мала статися? У будь-якому разі, не від блискавки, адже ніхто не чув гуркоту грому. Щоправда, палива було вдосталь, бо весь Аллеганський хребет — і Кемберлендські, і Блакитні гори — на цій висоті ще вкритий лісом: там росте безліч кипарисів, латаній та інших вічнозелених дерев.

— Виверження!.. Виверження!.. — закричали з усіх боків.

Отже, Грейт-Ейрі — це кратер вулкана, що ховається в надрах гір. Адже він погас стільки років, точніше, стільки століть тому, то невже він знову прокинувся? Що, коли після полум'я піде дощ із розпеченого каміння, злива з попелу та шлаку?.. Що, коли зараз поллється лава, яка спалить усе на своєму шляху, знищить містечка, селища, ферми — зрештою,

увесь цей великий край із його рівнинами, з його полями, лісами, навіть поза Плезант-Гарденом і Морґантоном?..

Цього разу виникла така паніка, що зупинити її було неможливо. Збожеволілі від страху жінки, схопивши своїх дітей, кинулись до доріг, що вели на схід, аби якнайшвидше покинути місця, де починався землетрус. Чоловіки витягували з будинків речі, в'язали у вузли все найцінніше, випускали коней, корів, овець, які в страху кидалися врзнобіч. Яким хаосом було це скупчення людей і тварин — у темну ніч, серед лісів, які ось-ось захопить полум'я вулкана, поблизу боліт, які щохвилини погрожували затопити все навколо!.. Здавалося, навіть сама земля готова була розступитися під ногами втікачів! Чи встигнуть вони врятуватись, якщо бурхливий потік розжареної лави, розлившись по землі, перегородить їм дорогу?

Деякі з найзаможніших фермерів, найрозрадливіші, залишилися в селищі й хотіли зупинити переляканий натовп, але всі їхні зусилля були марними.

Вони вирушили на розвідку і, зупинившись за милю від гірського пасма, побачили, що полум'я зблідло і скоро згасне. Справді, не було схоже на те, що місцевості загрожує виверження вулкана. З гори не летіло каміння, потоки лави не лилися схилами, з надр землі не долинали гудіння. Не було ніяких ознак тих сейсмічних збурень, які можуть однієї миті спустошити цілу країну.

Звідси було зроблено такий справедливий висновок: сила вогню, що вирував в улоговині Грейт-Ейрі, напевне, слабшала. Хмара поступово блідла; незабаром вся рівнина мала поринути у глибоку темряву до ранку.

Тим часом натовп, відійшовши на таку відстань, де йому вже не загрожувала небезпека, зупинився. Потім він рушив назад, і до ранку багато втікачів повернулися до своїх селищ і на ферми.

Близько четвертої ранку скелі Грейт-Ейрі ледь забарвлювалися слабкими відблисками. Пожежа догоряла — безсумнівно, через брак палива; і хоча причина її так і залишилася невідомою, можна було сподіватися, що вона не відновиться.

Судячи з усього, на Грейт-Ейрі тепер не відбувалося ніяких вулканічних явищ. Не було підстав думати, що мешканці поблизу неї перебувають під загрозою виверження вулкана чи землетрусу. А годині о п'ятій ранку з вершини, ще оповитої нічною імлою, долинули дивні звуки, щось схоже на сильне і рівне дихання, що супроводжувалося потужними ударами крил. І якби було ясно, селяни і фермери могли б помітити, як небом промайнув якийсь гігантський хижий птах, якесь крилате чудовисько, що, здійнявшись над Грейт-Ейрі, полетіло на схід!

## У МОРґАНТОНІ

27 квітня я виїхав із Вашингтона і наступного дня прибув до Ролі, головного міста штату Північна Кароліна.

За два дні до того начальник департаменту поліції викликав мене до себе в кабінет. Очевидно, він із нетерпінням чекав на моє прибуття, і між нами відбулася така розмова, що вирішила мій від'їзд. Ось яка була ця розмова.

— Джоне Строк, — почав він, — чи можу я, як і раніше, розраховувати на вас як на агента, що не раз доводив нам свою проникливість і відданість?

— Містере Ворд, — увічливо відповів я, — не мені судити про те, чи я проникливий, як був раніше... Що ж до моєї відданості, то можу запевнити, що вона залишилася незмінною...

— Я в цьому не сумніваюся, — вів далі містер Ворд, — і хочу лише поставити вам іще одне, більш конкретне запитання: чи ви допитливі, як і раніше, чи прагнете, як і раніше, розгадувати таємниці?

— Так, містере Ворд.

— І ця допитливість не зменшилася від того, що вам довелося бачити і пережити?

— Анітрохи!

— Так ось послухайте, Строку...

Містерові Ворду було тоді п'ятдесят років; людина з гострим і зрілим розумом, він із великим знанням справи виконував свої обов'язки.

Він неодноразово давав мені складні завдання, іноді політичного характеру; я виконував їх успішно, і він завжди був задоволений мною. Проте вже протягом кількох місяців мені не випадало нагоди знову виявити себе на службі, і це ледарство починало мене обтяжувати.

Тому я з нетерпінням чекав, що скаже мені містер Ворд. Я не сумнівався в тому, що він викликав мене дарма і знову хоче дати мені якесь важливе завдання.

Начальник заговорив зі мною про подію, яка була об'єктом громадської думки не тільки Північної Кароліни та сусідніх штатів, а й усієї Америки.

— Ви, звичайно, знаєте, — сказав він мені, — про те, що відбувається в Аппалацьких горах, поблизу селища Морґантон?

— Знаю, містере Ворд, і не дивуюся, що такі щонайменше незвичайні явища збуджують цікавість у людей і не настільки допитливих, як я...

— Не сперечаюся, Строку, там справді відбувається щось незвичайне і навіть дивне. Але треба подумати про те, чи не становлять явища, що спостерігались на Грейт-Ейрі, загрози для населення цього округу? Чи не вважати їх ознаками, що передують виверженню вулкана або землетрусу?

— Боюся, що це так, містере Ворд.

— Тому, Строку, і важливо було б дізнатись, у чому там річ. Якщо ми й не в змозі відвернути стихійне лихо, то було б усе ж таки краще вчасно попередити жителів про небезпеку, що їм загрожує...

— Це обов'язок влади, містере Ворд, — відповів я. — Необхідно з'ясувати, що відбувається там, на вершині, і...

— Маєте рацію, Строку, але, мабуть, це пов'язано з великими труднощами. Всі в тому окрузі стверджують, що проникнути за скелі Грейт-Ейрі та оглянути улоговину — неможливо. Однак чи хтось пробував зробити це за таких умов, які могли б забезпечити успіх?.. Не думаю. Як на мене, серйозно організована спроба привела б до бажаних результатів.

— Тут немає нічого неможливого, містере Ворд, — і питання тут, звичайно, лише у витратах.

— Ці витрати потрібні, Строку, і не доводиться зважати на них, коли йдеться про те, щоб заспокоїти все місцеве населення або попередити його, щоб уникнути катастрофи... Втім, чи справді скелі Грейт-Ейрі такі вже неприступні, як це стверджують?.. Хтозна, чи не влаштувала там собі кубло зграя зловмисників і чи не пробираються вони туди стежками, які відомі тільки їм?

— Як, містере Ворд, ви підозрюєте, що зловмисники...

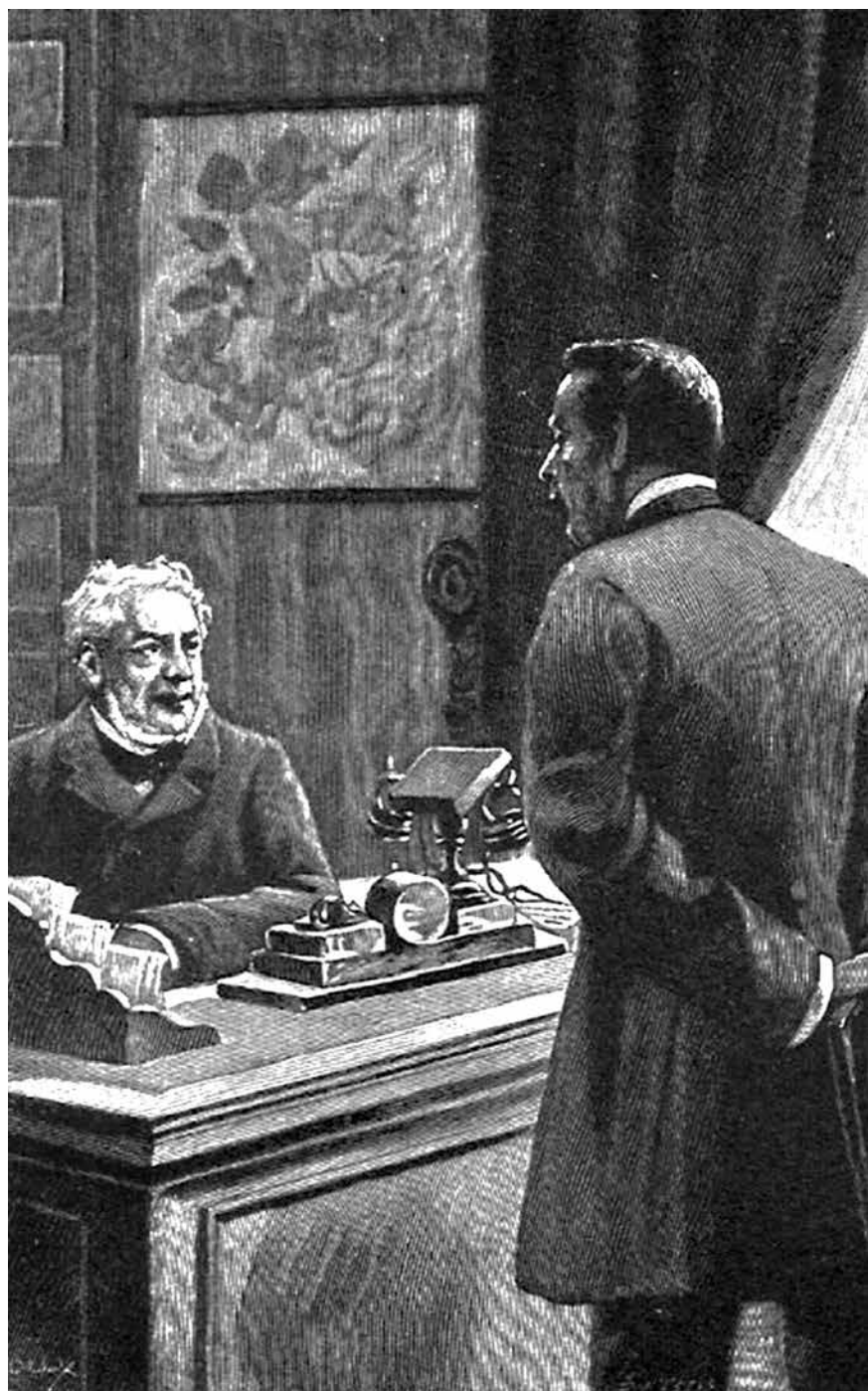
— Можливо, Строку, я помиляюсь, і все, що відбувається там, пояснюється природними причинами... Ось це ми й хочемо з'ясувати, і до того ж якнайшвидше.

— Дозвольте запитати вас, містере Ворд?

— Кажіть, Строку.

— Припустімо, що улоговина Грейт-Ейрі буде досліджена, і ми дізнаємося причину цих явищ; припустімо, що там є кратер, і незабаром потрібно чекати виверження, — хіба ми зможемо його відвернути?

— Ні, Строку, зате ми встигнемо попередити населення округу. Для селян і фермерів не буде несподіванки: вони зможуть підготуватися. Що, коли якийсь вулкан в Аллеганських горах загрожує Північній Кароліні такою ж катастрофою, яка сталася в Мартініці під час виверження Мон-Пеле? Потрібно принаймні дати населенню можливість піти у безпечне місце.



Купити книгу на сайті [kniga.biz.ua](http://kniga.biz.ua) >>>

---

## ЗМІСТ

### ВОЛОДАР СВІТУ (Переклад В. Бойка)

|                                         |     |
|-----------------------------------------|-----|
| 1. Що відбувається в окрузі.....        | 5   |
| 2. У Морґантоні .....                   | 11  |
| 3. Грейт-Ейрі .....                     | 19  |
| 4. Перегони автомобільного клубу .....  | 28  |
| 5. Біля узбережжя Нової Англії.....     | 35  |
| 6. Перший лист.....                     | 41  |
| 7. Третя несподіванка .....             | 46  |
| 8. Будь-якою ціною .....                | 53  |
| 9. Другий лист.....                     | 60  |
| 10. Поза законом .....                  | 61  |
| 11. У поході .....                      | 67  |
| 12. Бухта Блек-Рок.....                 | 74  |
| 13. На борту «Грізного» .....           | 80  |
| 14. Ніагара .....                       | 87  |
| 15. «Орлине гніздо» .....               | 94  |
| 16. Робур-завойовник.....               | 102 |
| 17. «Іменем закону!» .....              | 111 |
| 18. Останнє слово — за старою Гред..... | 120 |

### ТАЄМНИЧИЙ ОСТРІВ (Переклад Л. Александрової)

|                                       |     |
|---------------------------------------|-----|
| Частина перша. АВАРІЯ В ПОВІТРІ ..... | 125 |
| Розділ перший .....                   | 125 |
| Розділ другий .....                   | 130 |
| Розділ третій.....                    | 138 |
| Розділ четвертий .....                | 143 |
| Розділ п'ятий.....                    | 148 |
| Розділ шостий.....                    | 154 |
| Розділ сьомий.....                    | 159 |

|                                               |         |
|-----------------------------------------------|---------|
| Розділ восьмий . . . . .                      | 165     |
| Розділ дев'ятий . . . . .                     | 172     |
| Розділ десятий . . . . .                      | 180     |
| Розділ одинадцятий . . . . .                  | 187     |
| Розділ дванадцятий . . . . .                  | 197     |
| Розділ тринадцятий . . . . .                  | 204     |
| Розділ чотирнадцятий . . . . .                | 211     |
| Розділ п'ятнадцятий . . . . .                 | 219     |
| Розділ шістнадцятий . . . . .                 | 225     |
| Розділ сімнадцятий . . . . .                  | 233     |
| Розділ вісімнадцятий . . . . .                | 241     |
| Розділ дев'ятнадцятий . . . . .               | 248     |
| Розділ двадцятий . . . . .                    | 256     |
| Розділ двадцять перший . . . . .              | 262     |
| Розділ двадцять другий . . . . .              | 268     |
| <br>Частина друга. ПОКИНУТИЙ . . . . .        | <br>277 |
| Розділ перший . . . . .                       | 277     |
| Розділ другий . . . . .                       | 284     |
| Розділ третій . . . . .                       | 291     |
| Розділ четвертий . . . . .                    | 299     |
| Розділ п'ятий . . . . .                       | 306     |
| Розділ шостий . . . . .                       | 315     |
| Розділ сьомий . . . . .                       | 323     |
| Розділ восьмий . . . . .                      | 331     |
| Розділ дев'ятий . . . . .                     | 338     |
| Розділ десятий . . . . .                      | 346     |
| Розділ одинадцятий . . . . .                  | 354     |
| Розділ дванадцятий . . . . .                  | 362     |
| Розділ тринадцятий . . . . .                  | 372     |
| Розділ чотирнадцятий . . . . .                | 380     |
| Розділ п'ятнадцятий . . . . .                 | 388     |
| Розділ шістнадцятий . . . . .                 | 395     |
| Розділ сімнадцятий . . . . .                  | 404     |
| Розділ вісімнадцятий . . . . .                | 413     |
| Розділ дев'ятнадцятий . . . . .               | 420     |
| Розділ двадцятий . . . . .                    | 427     |
| <br>Частина третя. ТАЄМНИЦЯ ОСТРОВА . . . . . | <br>436 |
| Розділ перший . . . . .                       | 436     |
| Розділ другий . . . . .                       | 444     |

|                                 |     |
|---------------------------------|-----|
| Розділ третій . . . . .         | 453 |
| Розділ четвертий . . . . .      | 462 |
| Розділ п'ятий . . . . .         | 471 |
| Розділ шостий . . . . .         | 477 |
| Розділ сьомий . . . . .         | 484 |
| Розділ восьмий . . . . .        | 491 |
| Розділ дев'ятий . . . . .       | 495 |
| Розділ десятий . . . . .        | 502 |
| Розділ одинадцятий . . . . .    | 508 |
| Розділ дванадцятий . . . . .    | 515 |
| Розділ тринадцятий . . . . .    | 523 |
| Розділ чотирнадцятий . . . . .  | 532 |
| Розділ п'ятнадцятий . . . . .   | 539 |
| Розділ шістнадцятий . . . . .   | 550 |
| Розділ сімнадцятий . . . . .    | 558 |
| Розділ вісімнадцятий . . . . .  | 565 |
| Розділ дев'ятнадцятий . . . . . | 574 |
| Розділ двадцятий . . . . .      | 584 |